

Social and communication construction of gender identity by women serving in the Armed Forces of Ukraine

<p>Tatiana Khraban, Ph.D. in Philology, Head of the Department of Foreign Languages E-mail: Xraban.Tatyana@gmail.com http://orcid.org/0000-0001-5169-5170 Scopus Author ID: 57215581503 Heroes of Kruty Military Institute of Telecommunications and Informatization, Moskovskaya Street, 45/1, Kyiv, Ukraine, 01011.</p>	<p><i>Citation:</i> Khraban, T. (2022). Social and communication construction of gender identity by women serving in the Armed Forces of Ukraine. <i>Social Communications: Theory and Practice</i>, Vol. 14(1), 182–195. DOI: 10.51423/2524-0471-2022-14-1-6 © Khraban, T. (2022).</p> <p> Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)</p>
---	--

Annotation

The purpose of the study is to characterize the trends in the construction and manifestation of gender identity by women serving in the armed forces of Ukraine. **Research methods and techniques.** The socio-psychological approach made it possible to apply the method of associative experiment, the results of which were cognitively interpreted. The associations obtained for the stimulus word «female military serviceman» were compared with the associations for the stimulus words «soldier (warrior)» and «woman», which made it possible to understand the respondents' ideas about masculinity and femininity. **Results and discussion.** The gender identification of a woman in the army is a dynamic process that aims to harmonize interactions with the military professional environment and military activities, and has three main trends: 1) the desire to meet the instructions of male ethics as a normative standard, to adhere to the gender patterns of the masculine society of the armed forces can cause dressing as a woman masks and construction of an insincere, faked gender identity, as a result of which internal gender conflict and psychological states of alienation, discomfort, dissonance and disharmony are possible; 2) distancing from traditional notions of femininity and assimilation of masculine models of gender behavior, which can contribute to the psychological support of women's professional military activities, if masculinity becomes a true full-fledged identity of a female military serviceman; 3) construction of a balanced military identity, which combines the features of the traditional identity of a soldier (warrior) and femininity. **Conclusions.** Eliminating gender discrimination and successfully ensuring gender equality in the Armed Forces of Ukraine depends not only on the expansion of women's rights and opportunities, but also on the integration of the gender component into the educational programs of training specialists of the Armed Forces of Ukraine and permanent gender education aimed at increasing the level of gender literacy of female military personnel.

Keywords: gender, army, identity, masculinity, femininity, gender equality, gender discrimination.

Соціально-комунікаційне конструювання гендерної ідентичності жінками, що проходять службу в Збройних силах України

Тетяна Храбан,

кандидат філологічних наук,

завідувачка кафедри іноземних мов,

Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут

(м. Київ, Україна)

Вступ

Постановка проблеми. Ефективна реалізація в Україні Національного плану дій із виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 р. № 1544-р, потребує серйозного ставлення до питань гендерної інтеграції в Збройних силах України. У цих умовах зростає інтерес до вивчення проблеми гендерної ідентичності жінок-військовослужбовців, яка починається досліджуватися не тільки в контексті проблеми гендерної соціалізації, а й набуває самостійного значення. Ідентичність жінки-військовослужбовця тісно пов'язана з домінантними цілями, цінностями й завданнями збройних сил (Johansen et al., 2016), які розглядаються як «соціальна підсистема, що створена суспільством і представляє собою інституційно-організаційну структуру, до якої індивіди приєднуються вільно, відповідно до своїх сьогочасних або довгострокових інтересів. Одночасно із цим вони приймають порядок та ієрархію збройних сил, розуміють, що потрібно співпрацювати й координувати свою діяльність із колегами відповідно до специфіки організації ... за умови дотримання правових норм, які пов'язані зі створенням і функціонуванням підсистеми» (Prodancius, 2018). У даному контексті військова ідентичність традиційно розглядається як «дотримання цілей збройних сил, прийняття специфічної соціалізації, підпорядкування наказам, гордість за свою ідентичність і почуття особистої причетності під час виконання поставлених завдань, знецінення матеріальних винагород на користь символічних» (Akerlof & Kranton, 2011). При цьому ідентифікація може відбуватися залежно від бачення своєї подальшої кар'єри (особистий рівень), визначатися приналежністю до різних підгруп усередині організації (наприклад, Військово-морські сили, Військово-повітряні сили) або положенням у системі ієрархічної організації, якою є збройні сили (наприклад, солдат, офіцер) (Dick et al., 2005). Слід брати до уваги одночасне існування двох різних феноменів, між якими є однозначний зв'язок приналежності: військові як складовий елемент й армія як всеосяжна суспільна підсистема. Коли піднімається питання про конструювання жінками-військовослужбовцями своєї гендерної ідентичності, слід згадати основні труднощі, із якими жінкам зазвичай доводиться стикатися в армії. Це насамперед те, що збройні сили завжди були ідентифіковані як маскулінні інститути (Planiol, 2016). Причина такого стану справ криється не тільки в тому, що в них переважно служать чоловіки, а й у тому, що «вони представляють собою основну арену для формування маскулінної ідентичності і відіграють першорядну роль у формуванні образу маскулінності в суспільстві в цілому» (Sasson-Levy, 2011). Інтеграція жінок в армію є багаторівневою загрозою для «ідеологічного будівництва патріархату, інституціоналізації влади держави і визначення мужності. Допущення жінок у винятково чоловічу (військову) сферу підриває гегемоністські уявлення про мужність і контроль чоловіків над державними коштами влади» (Sasson-Levy, 2011). Як наслідок, «збройні сили демонструють три основні риси, через які відбувається гендерний аналіз: наявність структурного поділу праці й влади за гендерними

ознаками, організаційна культура та ідеологія, що побудовані на відмінностях між мужністю і жіночністю, а також моделі взаємодії й формування ідентичності, які відображають ці структурні та ідеологічні обмеження» (Carreiras, 2006). Проблема вибору кращого солдата для виконання поставленого завдання незалежно від його статі вимагає відійти від цих ідеологічних позицій і розглянути проблему в перспективі, коли основним критерієм є не стать, а управління навичками, оскільки «сили, що відповідають за захист нації, не можуть дозволити собі бути нічим іншим, крім як ефективною організацією перед лицем ворога, який не звертає уваги на питання статі» (Planiol, 2016). Незважаючи на те що армія націлена на певний тип ідентичності, вона, з іншого боку, зацікавлена в підвищенні результативності, що досягається шляхом підсилення інтересу військових до досягнення результатів й ефективного виконання поставлених завдань. При цьому підвищується значимість індивідуальної, у тому числі гендерної ідентичності, коли жінка-військовослужбовець «не тільки приймає або не приймає задані зразки поведінки й ролі, а й сама створює нові цінності й смисли на рівні своєї ідентифікації, часто ламаючи існуючі традиційні зразки» (Шишлова, 2013). Така перспектива пропонує зміну ідентичності залежно від того, яка ідентичність здається індивіду найбільш значущою (Prodancius, 2018). Таким чином, сучасні тенденції, що відбуваються в суспільстві в цілому й збройних силах зокрема, під час яких гендерні відносини регулюються й динамічно змінюються залежно від співвідношення «консервативних традицій, ідеологій мужності, біологічних і ліберальних дискурсів, бюрократичних потреб і феміністських ідеологій, які по-різному взаємодіють в окремому місці організації й формують її гендерний режим» (Sasson-Levy, 2011), визначають актуальність дослідження процесу конструювання гендерної ідентичності жінками-військовослужбовцями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічну основу дослідження становлять наукові праці, виконані в руслі соціально-психологічного підходу. При цьому, на нашу думку, важливо окреслити основні поняття й визначення, які використовуються при описі процесу конструювання ідентичності жінки-військовослужбовця. Гендер – це динамічний конструкт, який відображає роль соціально-психологічних факторів поведінки чоловіків і жінок у конкретному культурно-історичному середовищі. Гендер у цьому розумінні виявляється безпосередньо пов'язаним із процесами гендерної соціалізації та гендерної ідентифікації (Шишлова, 2013). Гендерну соціалізацію розглядають як процес засвоєння культурних зразків гендерної поведінки, а гендерну ідентифікацію визнають як динамічний процес, який сприяє адаптації суб'єкта до нестабільних екзогенних та ендогенних умов (Шишлова, 2013). Гендерна ідентичність трактується як «переживання власної відповідності гендерним ролям, тобто сукупності громадських норм і стереотипів поведінки, характерних для представників/-ниць певної статі (або таких, що приписуються представникам/-ницям певної статі суспільно-історичної чи соціокультурної ситуації)» (Шевченко, 2016). Військову ідентичність розцінюють як соціальне визнання, що виховується у військовослужбовців насамперед для підтримки державної ідеології національної безпеки й оборони, а також для спрощення підпорядкування військової організації (Isaksson, 1988). Військова ідентичність жінки формується на основі визнаних якостей, які дозволяють їй набути навичок і розвинути риси, які необхідні для того, щоб стати солдатом (Bordo, 2004).

Центральне місце в рамках соціально-психологічного підходу до розуміння ідентичності жінки-військовослужбовця займають дослідження, метою яких було з'ясувати, як відбувається процес формування ідентичності в армії, що спрямований на досягнення жінкою-військовослужбовцем рівня особистого прийняття як жінки і як воїна. При вивченні досвіду жінок в армії було виявлено, що жінки не завжди орієнтуються в гіпермаскулінному

середовищі й не знають, чи можливо збалансувати ідентичність воїна й жіночу ідентичність без шкоди для однієї або іншої (Herbert, 1998). Коли жінки вступають на військову службу, для них стає зрозумілим, що вони повинні не тільки відповідати фізичним стандартам, але й зобов'язані прийняти чоловічу етику соціальних цінностей, цілей і поведінки, щоб отримати визнання своїх однолітків-чоловіків (Heineken, 2017; King 2015; Moore, 2017; Sjoberg, 2015). Багато хто із жінок у підрозділах із домінуванням чоловіків намагаються дотримуватися стандартів гендерного маскулінного суспільства збройних сил, вони змушені приймати гендерну ідентичність, яка не є для них природною (Benedict, 2009; Herbert, 1998). O. Sasson-Levy (2003) стверджує, що в гіпермаскулінному середовищі, незалежно від зусиль із досягнення соціального визнання, маргіналізація є неминучою. Така ідентичність конструюється завдяки гендерному менеджменту, функціонуванню якого сприяють міжособистісні стреси, які пов'язані з гендерними домаганнями в гіпермаскулінному військовому середовищі. Гендерний менеджмент буде подоланий, якщо жінки зможуть вийти за рамки гендерних стереотипів та очікувань ідентичності, повернутися до свого істинного «я», розвинути збалансовану військову ідентичність, яка включає риси професійного успіху й жіночності, – жінку-воїна (Machtan, 2019). При цьому конструюється природно розвинена військова ідентичність, яка заснована на збалансованій гендерній ідентичності й прийнятті себе, що дозволить жінці впоратися зі звичайними стресами, пов'язаними із професійною військовою діяльністю (Culver, 2013). Ґрунтуючись на дослідженні К. Edwards і S. Jones (2009), які описали етапи розвитку гендерної ідентичності курсантів коледжу, V. Culver (2013) запропонувала модель конструювання ідентичності жінками-військовослужбовцями, які долають стреси, що пов'язані з перебуванням у гіпермаскулінному військовому середовищі. Модель визначає чотири конкретні фази розвитку ідентичності: надягання маски, носіння маски, визнання наслідків носіння маски й зняття маски. На першій фазі соціальний клімат, який регулюється чоловічою етикою й гендерними стереотипами, сприяє появі в жінок-військовослужбовців почуття невпевненості в собі або в ракурсі військово-професійної спрямованості, або щодо автентичного усвідомлення себе як жінки. У разі виявлення невпевненості з нею починають справлятися завдяки стратегіям подолання стресу, які діють у напрямку компенсування усвідомлюваної невідповідності. Обрана стратегія визначає напрямок конструювання ідентичності жінки-військовослужбовця. Як тільки жінки починають використовувати стратегії компенсації своєї невпевненості, вони вступають у другу фазу – носіння маски, під час якої жінки «приховують ті аспекти свого істинного «я», які не відповідають очікуванням суспільства, і представляють суспільству образ, який відповідає їх очікуванням» (Edwards & Jones, 2009). Жінки, які відчувають необхідність приховувати фемінність як компонент структури своєї гендерної ідентичності або демонструвати ознаки фальшивої ідентичності, наприклад, «бути стервою» (Benedict, 2009), щоб протистояти чоловічій культурі армії, використовують стратегії для демонстрації маскуліності, які спрямовані на відповідність очікуванням суспільства й армії. Вербальні та невербальні поведінкові стратегії маскулінізації (небажання користуватися косметикою, коротко підстрижене волосся, участь у «чоловічих» видах спорту, нецензурна лексика, випивка (Benedict, 2009)) жінки використовують для створення рольових моделей Воїна, Захисника. Проведений O. Sasson-Levy (2003; 2011) аналіз конструювання гендерної ідентичності жінками-солдатами довів, що жінки в чоловічих ролях схильні переймати ідентичність і манеру спілкування військовослужбовців-чоловіків шляхом 1) імітації маскулічних тілесних і дискурсивних практик, 2) дистанціювання від жінок і від традиційних уявлень про жіночність, 3) баналізації сексуальних домагань. Ці три практики ідентичності дають жінкам-військовослужбовцям відчуття особистої сили й влади, однак, демонструючи чужу гендерну ідентичність, ці жінки також пристосовуються до андроцентричних норм

армії, які асоціюють силу й владу виключно з мужністю (Sasson-Levy 2003; 2011). На третьому етапі (визнання й переживання наслідків носіння маски) жінки починають усвідомлювати, що носіння маски й використання стратегій щодо зміни й адаптації своєї гендерної ідентичності відповідно до очікувань суспільства призводить до наслідків. Жінки можуть почати розуміти, що в процесі носіння маски вони втрачають своє «справжнє Я» (Edwards & Jones, 2009). Після цього відбувається перехід до четвертої й останньої фази – зняття маски й самоприйняття. На цій стадії жінки визнають певні аспекти своєї істинної сутності, які приховані маскою, і починають долати зовнішні очікування щодо своєї гендерної ідентичності. Деякі жінки-військовослужбовці вважають, що їм необхідно стати більш жіночними, щоб у них, як і раніше, бачили справжню жінку. Вони маніфестують свою жіночність за допомогою макіяжу, парфумів, зачіски, манікюру, а також завдяки різним хобі: музиці, кулінарії, шиттю, прикрашанню робочого кабінету сімейними фотографіями (Carlson, 2011; Ezzel, 2009). Ці стратегії конкретно пов'язані з відстоюванням первинної соціальної ідентичності й фемінності. Одночасно жінки інтегрують засвоєний професіоналізм, необхідний для їхньої військової кар'єри (Benedict, 2009). Жінки намагаються сформулювати своє визначення того, що значить бути воїном, жінкою або жінкою-воїном (Edwards & Jones, 2009). У результаті виникає збалансована військова ідентичність жіночності й мілітаризму, що дозволяє відмовитися від суперечливих фрагментів ідентичності гендерного менеджменту й визначити справжню ідентичність жінки-військовослужбовця (Culver, 2013). Це дослідження, вивчаючи мінливу природу ідентичності в збройних силах, розширює знання про механізми формування й особливості функціонування гендерної ідентичності, що сприяє розумінню природи влади й домінування та сприяє подоланню гендерної нерівності не тільки в збройних силах, але й в інших державних структурах.

Мета дослідження – охарактеризувати тенденції конструювання й маніфестації гендерної ідентичності жінками, що проходять службу в лавах Збройних сил України.

Методи й методика дослідження

На підставі твердження, що армії властивий авторитарний (директивний) стиль управління, який характеризується високою централізацією керівництва й домінуванням єдиноначальності, у роботі було віддано перевагу психолінгвістичному методу дослідження, а саме – вільному асоціативному експерименту з метою отримання найбільш правдивих відповідей. Під асоціацією в роботі розуміємо «закономірний зв'язок між двома змістами свідомості (відчуттями, уявленнями, думками, переживаннями тощо), який характеризується тим, що поява у свідомості індивіда одного зі змістів спричиняє появу іншого» (Мещеряков & Зинченко, 2003). Ми визнаємо, що методика психолінгвістичних методів дослідження дозволяє уникнути страху публічно висловлювати свої думки, страху глузувань і засудження в разі, якщо оточуючі дізнаються про почуття й думки респондента, тобто результати, отримані під час асоціативного експерименту, найбільшою мірою відповідають реальним думкам і почуттям респондентів. Н. Курганова зазначає, що асоціативний підхід має великий потенціал у плані дослідження як живого слова, так і його значення. Це знання незабганенне для респондентів, але воно структуроване, що «дозволяє говорити про виділення стабільного ядра, яке представляє собою набір найбільш типових і регулярно відтворюваних стратегій, схем і когнітивних операцій, що визначають смислоутворювальну активність членів соціуму» (Курганова, 2019). Під час проведення вільного асоціативного експерименту респондентам була запропонована така інструкція: «Подивіться на запропоновані слова й швидко, не замислюючись, запишіть на бланку

відповідей будь-які слова, які співвідносяться із зазначеними словами і які першими спали на думку. Час проведення асоціативного експерименту обмежено до п'яти хвилин». Асоціативний експеримент проводився в рамках пілотного дослідження у вересні 2021 року. Участь в експерименті була добровільною, у ньому взяло участь 9 дівчат Київського військового ліцею імені Івана Богуна останнього року навчання (вік 15–16 років), 11 дівчат-курсанток 1–4 курсів Військового інституту телекомунікації та інформатизації імені Героїв Крут (вік 17–23 роки), 13 жінок-військовослужбовців того ж інституту в ранзі від старшого солдата до полковника (вік 25–46 років). Результати асоціативного експерименту були піддані когнітивній інтерпретації, яка «дозволяє зробити приблизні висновки про особливості мислення народу або певної групи людей, описати ментальні процеси у свідомості носіїв мови, які проявляються і відбиваються в асоціативних експериментах» (Стернин, 2020).

Обмеження.

Це дослідження має ряд обмежень. Експеримент було проведено в рамках одного середнього й одного вищого військових навчальних закладів, і цей фактор обмежив чисельність респондентів. Крім того, не можна вважати, що такі самі результати будуть отримані в інших військових установах або родах військ. Це пов'язано з тим, що зміст бойових завдань і колективні звички, які прийняті всіма членами колективу і які задають загальні рамки поведінки, суттєво відрізняються в різних видах військових формувань, а також у різних структурних одиницях збройних сил (органи військового управління, з'єднання, частини й підрозділи). Так, специфікою відносин, які є у вищих військових навчальних закладах, є важливість неформальних (неслужбових) взаємин, що формуються залежно від індивідуальних особливостей військовослужбовців, їх почуттів, симпатій і антипатій, колективних ідеалів. Ці фактори, безумовно, впливають на конструювання ідентичності жінки-військовослужбовця. Наступне обмеження пов'язане зі слабкими сторонами асоціативного експерименту як методу дослідження. Підкреслимо, що «будь-яка інтерпретація, у тому числі інтерпретація результатів психолінгвістичних експериментів, за визначенням, завжди має суб'єктивний характер і може відрізнятися, демонструючи результати, що не збігаються в різних наукових напрямках, у різних дослідників, що розглядають один і той же матеріал, і навіть в одного й того ж дослідника в різні періоди осмислення їм отриманих результатів» (Стернин, 2020).

Результати й обговорення

Результати проведеного асоціативного експерименту були зведені в табл. 1.

Таблиця 1. Порівняльна таблиця отриманих асоціацій на слова-стимули «солдат (воїн)», «жінка», «жінка-військовослужбовець».

Категорія респондентів	Асоціації		
	Солдат (воїн)	Жінка	Жінка-військовослужбовець
1	2	3	4
Учениці військового ліцею (останній рік)	Відповідальність (1), сила (1), мужність (2), безстрашність (1), захисник своєї країни (2), наполегливо	Любов (2), турбота (2), розум (1), жіноча сила (1), особистість (1), має рівні права (1),	Жіноча сила (1), мудрість (1), настирливість (1), головна (1), відповідальна (2), щира особистість, що

<p>навчання).</p>	<p>відстоює свою думку й несе відповідальність за своїх товаришів (1), світ (2), форма (2), захист (1), марширувати (1), зброя (2), полігон (1), війна (1), автомат (1), каска (1), собака (1), дисципліна (1), Україна (1), армія (1), боротьба (1), сконцентрованість (1), строгість (1).</p>	<p>сім'я (2), оберіг (1), краса (4), комфорт (1), тепло (1), веселість (1), струнка (1), красива (1), домогосподарка (1), приготування їжі (2), приборка (1), щастя (1), ніжність (4), смачна їжа (3), ласка (1), турбота (1), мудрість (1), мама (1), діти (2), доброта (1).</p>	<p>відповідає за свою індивідуальність (1), цікава (1), помічник (1), допомога (1), логіка (1), хороша співрозмовниця (1), доброволець (1), медична допомога (1), світ (1), юрист (1), моральна підтримка (1), ранг (1), допомога (1), книга (1), сильна (1), краса (1), повага (1), боєць (1), красива форма (1), бойовий характер (1), хоробрість (1), турбота про інших (1).</p>
<p>Курсантки.</p>	<p>Армія (2), дисципліна (1), зброя (6), захист (3), надія (1), комфорт (1), безпека (1), борець (1), відвага (1), захисник (2), сила (1), сила волі (1), команди (1), генерал (1), відповідальність (2), розум (1), боротьба (1), спис (1), справедливість (1), перемога (1), жага (1), боєць (1), лідер (1), мотивація (1), відвага (1), самодостатність (1), форма (1), стрій (2), патріот (1), війна (1), безстрашний (1), відданість (1), колектив (1).</p>	<p>Родина (1), чіткість (1), порядок (1), краса (4), спокій (1), оберіг (1), розум (1), багатогранність (1), витонченість (1), радість (1), альтруїзм (1), філігранність (1), любов (1), жіночність (2), елегантність (1), досконалість (1), увага (1), плаття (2), довге волосся (1), високі підбори (1), скромність (1), приваблива (1), потребує захисту (1), ніжність (1), тендітність (1), вірність (1), фігура (1), заможна (1).</p>	<p>Відповідальність (2), зразкова поведінка (1), краса (3), захист (1), ніжність (1), комунікабельність (1), розсудливість (1), навчання (1), розум (2), професія майбутнього (1), стриманість (1), мужність (3), героїзм (1), винятковість (1), сила духу (2), хитрість (1), сила (1), допомога (1), рівність (2), довге волосся (1), спортивне тіло (1), мужня (1), сильна (1), патріотка (1), захисниця (1), зброя (1).</p>
<p>Жінки-військово-службовці.</p>	<p>Сильний (1), ризиковий (1), чому зробив такий вибір? (1), сила (3), честь (1), держава (1), зброя (1), захист (3), бідолашка (1), трудяга (1), відсутність особистого життя (1),</p>	<p>Сила (1), краса (4), відповідальність (2), мудрість (1), світ (1), розум (2), натхнення (1), турбота (1), красива (1), королева (1), вільна (1), мати (3), надія (1), опора (1),</p>	<p>Вибір (1), рівність (1), краса (2), честь (1), розум (1), сила (1), мужність (1), та, яка не відчуває себе жінкою (1), годувальник (1), відсутність сімейного життя (1), яка не має свободи (1), робота (2), форма (1),</p>

	принижений (1), захисник (5), курсант (1), чоловік (1), мужність (2), стійкість (1), впертість (1), форма (1), берци (2), надійність (1), безпека (1), важка праця (1), зелений колір (1), оберіг (1), статут (1), підпорядкування (1), стійкість (1), війна (1), витривалість (1).	ніжність (1), войовничість (1), цілеспрямованість (1), літо (1), море (1), благополуччя (1), турбота (1), діти (2), домашнє вогнище (1), затишок (2), смачні запахи (1), квітка (1), любов (1), ніжність (1), доброта (1), материнство (1), поступливість (1), вірність (1), самопожертвування (1).	красуня (1), жіночність (1), порядність (1), затишок (1), характер (1), чуйність (1), камуфляж (1), перспектива (1), нерівноправність по відношенню з чоловіками-військовослужбовцями (1), трудівниця (1), захисниця (1), цілеспрямованість (1), гідність (1), покоління (1), надійність (2), тато (1), відповідальність (1), знання (1), лояльність (1), твердість (1), кар'єризм (1).
--	---	---	---

Аналіз результатів базується на порівнянні асоціацій, отриманих на слово-стимул «жінка-військовослужбовець», з асоціаціями на слова-стимули «солдат (воїн)» і «жінка», що дає можливість розібратися в уявленнях респондентів про маскуліність і фемінність. Під час обробки результатів нами були відзначені рівнозначні асоціації, що знаходяться в різних колонках, а також слова, значення яких співвідносяться із традиційними цінностями й стереотипними розуміннями маскуліності або фемінності. Присутність в асоціаціях на слово-стимул «жінка-військовослужбовець» 1) слів, які збігаються з асоціаціями на слово-стимул «солдат (воїн)»; 2) слів, що містять семантичний компонент «маскуліність»; а також розбіжність між асоціаціями на слова-стимули «жінка» і «жінка-військовослужбовець» свідчать, що жінки, які знаходяться в рядах збройних сил, схильні переймати ідентичність чоловіків-військовослужбовців. Високий коефіцієнт (45%) присутності в асоціаціях на слово-стимул «жінка-військовослужбовець» слів із семантичним компонентом «маскуліність» (сила, мужність, розум, годувальник, твердість, кар'єризм) указує на адаптацію жінками-військовослужбовцями чоловічої гендерної ідентичності. Аналіз асоціацій виявляє дві тенденції процесу адаптації жінками-військовослужбовцями чужої гендерної ідентичності. Ті жінки, у чиїх відповідях спостерігається розбіжність між асоціаціями на слова-стимули «жінка» і «жінка-військовослужбовець», зокрема актуалізація семантичного компонента «фемінність» в асоціаціях на стимул «жінка» й актуалізація семантичного компонента «маскуліність» в асоціаціях на стимул «жінка-військовослужбовець», не здатні під час проходження військової служби подолати зовнішні очікування щодо гендерної ідентичності жінки-воїна, тому вони вважають за краще приховувати фемінність як елемент своєї гендерної ідентичності й демонструвати ознаки фальшивої ідентичності, однак це стосується не всіх жінок-військовослужбовців. Так, аналіз асоціацій, отриманих на слово-стимул «жінка», виявив, що кількість асоціацій із семантичним компонентом «маскуліність» залежить від терміну перебування в армії: такі асоціації відсутні у відповідях дівчат, які навчаються у військовому ліцеї, у відповідях дівчат-курсанток вони становлять 6% (чіткість, порядок), а у відповідях жінок-військовослужбовців – уже 24% (сила, опора, войовничість, цілеспрямованість). Можна стверджувати, що під час перебування на військовій службі в частині жінок відбувається процес трансформації ідентичності. Постійне

перебування в гіпермаскулінному військовому середовищі, виникнення прихильності до «своїх» і неприязні до «чужих» призводить до дистанціювання від традиційних уявлень про жіночність. У даному випадку чоловіча ідентичність здається жінкам найбільш релевантною для обраної ними професії й стає їх справжньою ідентичністю. Тут уже йдеться про прийняття самостійного рішення на користь однієї з ідентичностей. Обумовленість тенденції до маніфестації жінками-військовослужбовцями чоловічої ідентичності від збільшення часу перебування в рядах збройних сил (як демонстрації фальшивої ідентичності, так і трансформації ідентичності на користь маскулінності) указує загальне зростання в наданих асоціаціях слів із семантичним компонентом «маскулінність». Так, для дівчат, які навчаються у військовому ліцеї, кількість таких слів становить 36%, для дівчат-курсанток – 45%, для жінок-військовослужбовців – 54%. Слід також відзначити ще одну групу жінок-військовослужбовців. Запропонований ними асоціативний ряд має такі характеристики: в асоціаціях на слово-стимул «солдат (воїн)» ключовими є слова із семантичним компонентом «маскулінність», а в асоціаціях на слова-стимули «жінка» і «жінка-військовослужбовець» домінують слова із семантичним компонентом «фемінність». Такі жінки відрізняються відстоюванням своєї первинної соціальної ідентичності й фемінності, вони розвивають збалансовану військову ідентичність, яка включає риси професійного успіху й жіночності. Із метою виявлення преференції конструювання й маніфестації жінками-військовослужбовцями своєї ідентичності нами були проаналізовані отримані асоціації не тільки в загальній сукупності, а окремо для кожної респондентки. Відповіді були поділені на три категорії залежно від спрямованості.

1. Актуалізація семантичного компонента «фемінність» в асоціаціях на стимул «жінка» й актуалізація семантичного компонента «маскулінність» в асоціаціях на стимул «жінка-військовослужбовець». Ця тенденція вказує, що жінки носять маску й практикують гендерний менеджмент.

2. Актуалізація семантичного компонента «маскулінність» в асоціаціях на всі запропоновані слова-стимули. Це свідчить, що ідентифікація є динамічним конструктом і важливим механізмом взаємодії між індивідом і соціально-професійною групою, наслідком чого основними механізмами конструювання ідентичності є усвідомлене прийняття чоловічої ідентичності.

3. Актуалізація семантичного компонента «маскулінність» в асоціаціях на слово-стимул «солдат (воїн)» і семантичного компонента «фемінність» в асоціаціях на слово-стимул «жінка»; одночасна наявність семантичних компонентів «маскулінність» і «фемінність» в асоціаціях на стимул «жінка-військовослужбовець». Ця тенденція виявляє тих небагатьох жінок-військовослужбовців, які змогли подолати зовнішні очікування щодо гендерної ідентичності жінки-воїна й досягти самоприйняття й самоактуалізації. Отримані результати представлені в табл. 2.

Таблиця 2. Преференції конструювання й маніфестації жінками-військовослужбовцями своєї ідентичності.

Категорія респондентів	N/%		
	Носіння маски й практика гендерного менеджменту	Усвідомлене прийняття чоловічої ідентичності	Інтеграція жіночності й традиційної ідентичності солдата (воїна)
1	2	3	4

Учениці військового ліцею (останній рік навчання).	2/28	2/28	3/44
Курсантки.	4/36	5/45	2/19
Жінки- військовослужбовці.	5/39	7/54	1/7

Висновки

Армія як маскулітний інститут значною мірою впливає на формування, трансформацію й маніфестацію гендерної ідентичності жінки, що проходить службу в рядах Збройних сил України. Гендерна ідентифікація жінки в українській армії є динамічним процесом, спрямованим на гармонізацію взаємодій із військовим професійним середовищем і військовою діяльністю, і має три основні тенденції: 1) прагнення відповідати настановам чоловічої етики як нормативному стандарту армії, дотримуватися зразків гендерного маскулітного суспільства збройних сил призводить до одягання маски й конструювання неширої, награної гендерної ідентичності, результатом чого може бути внутрішній гендерний конфлікт і психологічні стани відчуження, дискомфорту, дисонансу й дисгармонії; 2) дистанціювання від традиційних уявлень про фемінність і засвоєння маскулітних зразків гендерної поведінки, що сприяє психологічному забезпеченню професійної військової діяльності жінок, якщо маскулітність стає справжньою повноцінною ідентичністю жінки-військовослужбовця; 3) конструювання збалансованої військової ідентичності, яка поєднує риси традиційної ідентичності солдата (воїна) і жіночності. Перебуваючи на військовій службі, жінки з різних причин віддають переваги таким практикам конструювання й маніфестації гендерної ідентичності, як носіння маски або прийняття чоловічої гендерної ідентичності, причому зі збільшенням терміну служби ці тенденції посилюються. Таким чином, у Збройних сил України є гендерні стереотипи, які стають визначними під час формування психологічного стану жінок-військовослужбовців та можуть негативно впливати на можливості самореалізації жінок у секторі оборони. Така ситуація перешкоджає усуненню бар'єрів на шляху до досягнення гендерної рівності в Збройних силах України та затримує виконання взятих Україною зобов'язань щодо забезпечення гендерної рівності жінок і чоловіків. Це дослідження довело, що ліквідація гендерної дискримінації й успішне забезпечення гендерної рівності в Збройних силах України залежить не тільки від розширення прав і можливостей жінок, а й від інтеграції гендерної складової в освітні програми підготовки фахівців Збройних сил України та постійної гендерної просвіти, що спрямовані на підвищення рівня гендерної грамотності жінок-військовослужбовців. Усебічне розуміння проблеми гендерної рівності жінками-військовослужбовцями та їх ініціатива може позитивно вплинути на розвиток збалансованої військової ідентичності, яка включає в себе риси професійного успіху й жіночності.

Література

- Курганова, Н.И. (2019). Ассоциативный эксперимент как метод исследования значения живого слова. *Вопросы психолінгвистики*, 3(41), 24–38. <https://doi.org/10.30982/2077-5911-2019-41-3-24-37>
- Мещеряков, Б.Г., Зинченко, В.П. (2003). *Большой психологический словарь*. Санкт-Петербург: Прайм-Евронек.

- Стернин, И.А. (2020). Проблемы интерпретации результатов ассоциативных экспериментов. *Вопросы психолингвистики*, 3(45), 110–125. <https://doi.org/10.30982/2077-5911-2020-45-3-110-125>
- Шевченко, З.В. (2016). *Словник гендерних термінів*. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю.
- Шишлова, Е.Э. (2013). Гендер как инновационный научный и философский дискурс. *МГИМО-Университет*, 1, 148–152. <https://doi.org/10.24833/2071-8160-2013-1-28-148-152>.
- Akerlof, G.A., Kranton, R.E. (2011). *Economia Identității: cum identitatea ne influențează munca, salariile și bunăstarea*. București: Editura Publica.
- Benedict, H. (2009). *The lonely soldier: The private war of women serving in Iraq*. Boston, MA: Beacon Press.
- Bordo, S. (2004). *Unbearable weight: Feminism, western culture, and the body*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Carlson, J. (2011). Subjects of a stalled revolution: A theoretical consideration of contemporary American femininity. *Feminist Theory*, 12(1), 75–91. <https://doi.org/10.1177/1464700110390605>
- Carreiras, H. (2006). *Gender and the Military. Women in the Armed Forces of Western Democracies*. London; New York: Routledge.
- Culver, V.R. (2013). Woman-Warrior: Gender Identity Development of Women in the American Military. *Journal of the Student Personnel Association at Indiana University*, 64–74.
- Dick, R., Wagner, U., Stellmacher, J., Christ, O., Tissington, P.A. (2005). To Be(long) or Not to Be(long): Social Identification in Organizational Contexts. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 131(3), 189–218. <https://doi.org/10.3200/MONO.131.3.189-218>
- Edwards, K. E., Jones, S.R. (2009). «Putting my man face on»: A grounded theory of college men's gender identity development. *Journal of College Student Development*, 50(2), 210–228. <https://doi.org/10.1353/csd.0.0063>
- Ezzel, M. (2009). «Barbie dolls» on the pitch: Identity work, defensive othering, and inequality in women's rugby. *Social Problems*, 56(1), 111–131. <https://doi.org/10.1525/sp.2009.56.1.111>
- Heinecken, L. (2017). Conceptualizing the tensions evoked by gender integration in the military: The South African case. *Armed Forces & Society*, 43(2), 202–220. <https://doi.org/10.1177/0095327X16670692>
- Herbert, M.S. (1998). *Camouflage isn't only for combat: Gender, sexuality, and women in the military*. New York, NY: New York University Press.
- Isaksson, E. (1988). *Women and the military system*. Birmingham, UK: Harvester Wheatsheaf.
- Johansen, R., Martinussen, M. Kvilvang, N. (2016). The influence of military identity on work engagement and burnout in the norwegian army rapid reaction force. *Journal of Military Studies*, 6(1), 36–46. <https://doi.org/10.1515/jms-2016-0196>
- King, A.C. (2015). Women warriors: Female accession to ground combat. *Armed Forces & Society*, 41(2), 379–387. <https://doi.org/10.1177/0095327X14532913>
- Machtan, M.L. (2019). *Gender Identity Development of Women in the U.S. Army*. Walden University: College of Social and Behavioral Sciences.
- Moore, B.L. (2017). Introduction to Armed Forces & Society: Special issue on women in the military. *Armed Forces & Society*, 43(2), 191–201. <https://doi.org/10.1177/0095327X17694909>
- Planiol A. (2016). The integration of women in the US military. *Les Études de l'IRSEM*, 43. https://www.irsem.fr/data/files/irsem/documents/document/file/2443/Etude_IRSEM_n43_En.pdf

- Prodanciuc, R. (2018). Military Identity. *International conference KNOWLEDGE-BASED ORGANIZATION*, 24(2), 377–382. <https://doi.org/10.1515/kbo-2018-0118>
- Sasson-Levy, O. (2003). Feminism and military gender practices: Israeli women soldiers in «masculine» roles. *Sociological Inquiry*, 73(3), 440–465. <https://doi.org/10.1111/1475-682X.00064>
- Sasson-Levy, O. (2011). Research on Gender and the Military in Israel: From a Gendered Organization to Inequality Regimes. *Israel Studies Review*, 26(2), 73–98. URL: <http://www.jstor.org/stable/41804763>
- Sjoberg, L. (2015). Seeing sex, gender, and sexuality in international security. *International Journal*, 70(3), 434–453. <https://doi.org/10.1177/0020702015584590>

Reference

- Akerlof, G.A., Kranton, R.E. (2011). *Economia Identității: cum identitatea ne influențează munca, salariile și bunăstarea [The Identity Economy: How Identity Influences Our Work, Wages and Well-Being]*. București: Editura Publica [in Romanian].
- Benedict, H. (2009). *The lonely soldier: The private war of women serving in Iraq*. Boston, MA: Beacon Press .
- Bordo, S. (2004). *Unbearable weight: Feminism, western culture, and the body*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Carlson, J. (2011). Subjects of a stalled revolution: A theoretical consideration of contemporary American femininity. *Feminist Theory*, 12(1), 75–91. <https://doi.org/10.1177/1464700110390605>
- Carreiras, H. (2006). *Gender and the Military. Women in the Armed Forces of Western Democracies*. London; New York: Routledge.
- Culver, V.R. (2013). Woman-Warrior: Gender Identity Development of Women in the American Military. *Journal of the Student Personnel Association at Indiana University*, 64–74
- Dick, R., Wagner, U., Stellmacher, J., Christ, O., Tissington, P.A. (2005). To Be(long) or Not to Be(long): Social Identification in Organizational Contexts. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 131(3), 189–218. <https://doi.org/10.3200/MONO.131.3.189-218>
- Edwards, K. E., Jones, S.R. (2009). «Putting my man face on»: A grounded theory of college men's gender identity development. *Journal of College Student Development*, 50(2), 210–228. <https://doi.org/10.1353/csd.0.0063>
- Ezzel, M. (2009). «Barbie dolls» on the pitch: Identity work, defensive othering, and inequality in women's rugby. *Social Problems*, 56(1), 111–131. <https://doi.org/10.1525/sp.2009.56.1.111>
- Heineken, L. (2017). Conceptualizing the tensions evoked by gender integration in the military: The South African case. *Armed Forces & Society*, 43(2), 202–220. <https://doi.org/10.1177/0095327X16670692>
- Herbert, M.S. (1998). *Camouflage isn't only for combat: Gender, sexuality, and women in the military*. New York, NY: New York University Press.
- Isaksson, E. (1988). *Women and the military system*. Birmingham, UK: Harvester Wheatsheaf.
- Johansen, R., Martinussen, M. Kvilvang, N. (2016). The influence of military identity on work engagement and burnout in the norwegian army rapid reaction force. *Journal of Military Studies*, 6(1), 36–46. <https://doi.org/10.1515/jms-2016-0196>
- King, A.C. (2015). Women warriors: Female accession to ground combat. *Armed Forces & Society*, 41(2), 379–387. <https://doi.org/10.1177/0095327X14532913>
- Kurganova, N.I. (2019). Assocziativnyj eksperiment kak metod issledovaniya znacheniya zhivogo slova [Associative Experiment as a Method of Studying the Living Word Meaning]. *Voprosy*

- psikholingvistiki – Journal of Psycholinguistics*, 3(41), 24–38. <https://doi.org/10.30982/2077-5911-2019-41-3-24-37> [in Russian].
- Machtan, M.L. (2019). *Gender Identity Development of Women in the U.S. Army*. Walden University: College of Social and Behavioral Sciences.
- Mesheryakov, B.G., Zinchenko, V.P. (2003). *Bolshoj psikhologicheskij slovar [Psychology Glossary]*. Saint Petersburg: Prajm-Evroznak [in Russian].
- Moore, B.L. (2017). Introduction to Armed Forces & Society: Special issue on women in the military. *Armed Forces & Society*, 43(2), 191201. <https://doi.org/10.1177/0095327X17694909>
- Planiol A. (2016). The integration of women in the US military. *Les Études de l'IRSEM – IRSEM Studies*, 43. https://www.irsem.fr/data/files/irsem/documents/document/file/2443/Etude_IRSEM_n43_En.pdf
- Prodanciuc, R. (2018). Military Identity. *International conference KNOWLEDGE-BASED ORGANIZATION*, 24(2), 377–382. <https://doi.org/10.1515/kbo-2018-0118>.
- Sasson-Levy, O. (2003). Feminism and military gender practices: Israeli women soldiers in 'masculine' roles. *Sociological Inquiry*, 73(3), 440–465. <https://doi.org/10.1111/1475-682X.00064>
- Sasson-Levy, O. (2011). Research on Gender and the Military in Israel: From a Gendered Organization to Inequality Regimes. *Israel Studies Review*, 26(2), 73–98. URL: <http://www.jstor.org/stable/41804763>
- Shevchenko, Z.V. (2016). *Slovnyk gendernyx terminiv [Glossary of Gender Terms]*. Cherkasy: vydavec Chabanenko Yu [in Ukrainian].
- Shishlova, E.E. (2013). Gender kak innovacionnyj nauchnyj i filosofskij diskurs [Gender as Innovative Scientific and Philosophical Discourse]. *Vestnik MGIMO-Universiteta MGIMO Review of International Relations*, 1, 148–152. <https://doi.org/10.24833/2071-8160-2013-1-28-148-152> [in Russian].
- Sjoberg, L. (2015). Seeing sex, gender, and sexuality in international security. *International Journal*, 70(3), 434–453. <https://doi.org/10.1177/0020702015584590>
- Sternin, I.A. (2020). Problemy interpretaczii rezultatov assocziativnykh eksperimentov [interpretation Problems of Associative Experiments]. *Voprosy psikholingvistiki – Journal of Psycholinguistics*, 3 (45), 110–125. <https://doi.org/10.30982/2077-5911-2020-45-3-110-125> [in Russian].

Соціально-комунікаційне конструювання гендерної ідентичності жінками, що проходять службу в Збройних силах України

Тетяна Храбан,

кандидат філологічних наук,

завідуюча кафедри іноземних мов,

Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут

(м. Київ, Україна).

Анотація

Мета дослідження – охарактеризувати тенденції конструювання й маніфестації гендерної ідентичності жінками, що проходять службу в лавах Збройних сил України.

Методи й методики дослідження. Соціально-психологічний підхід дозволив застосувати метод асоціативного експерименту, результати якого були когнітивно інтерпретовані. Було порівняно асоціації, отримані на слово-стимул «жінка-військовослужбовець», з асоціаціями на слова-стимули «солдат (воїн)» і «жінка», що дало можливість розібратися в уявленнях респондентів про маскуліність і фемінність.

Результати й обговорення. Гендерна ідентифікація жінки в армії є динамічним процесом, який спрямований на гармонізацію взаємодій із військовим професійним середовищем і військовою діяльністю, і має три основні тенденції: 1) прагнення відповідати настановам чоловічої етики як нормативному стандарту, дотримуватися гендерних зразків маскуліного суспільства збройних сил може спричинити одягання жінкою маски й конструювання нецирої, награної гендерної ідентичності, унаслідок чого можливий внутрішній гендерний конфлікт і психологічні стани відчуження, дискомфорту, дисонансу й дисгармонії; 2) дистанціювання від традиційних уявлень про фемінність і засвоєння маскуліних зразків гендерної поведінки, що може сприяти психологічному забезпеченню професійної військової діяльності жінок, якщо маскуліність стає справжньою повноцінною ідентичністю жінки-військовослужбовця; 3) конструювання збалансованої військової ідентичності, яка поєднує риси традиційної ідентичності солдата (воїна) і жіночності.

Висновки. Ліквідація гендерної дискримінації й успішне забезпечення гендерної рівності в Збройних силах України залежить не тільки від розширення прав і можливостей жінок, а й від інтеграції гендерної складової в освітні програми підготовки фахівців Збройних сил України та постійної гендерної просвіти, що спрямовані на підвищення рівня гендерної грамотності жінок-військовослужбовців.

Ключові слова: гендер, армія, ідентичність, маскуліність, фемінність, гендерна рівність, гендерна дискримінація.

Submitted to the editor – 23.03.2022

Review 1 – 16.04.2022

Review 2 – 26.04.2022

Accepted for printing – 21.06.2022

Подано до редакції – 23.03.2022

Рецензія 1 – 16.04.2022

Рецензія 2 – 26.04.2022

Прийнято до друку – 21.06.2022

